

5

Tokian tokiko hizkuntza aktibazioa: hainbat gako

Zesar Martínez García

Parte Hartuz Ikerketa Taldea (EHU)

zesar.martinez@ehu.eus

Amaia Balda Etxarte

Emun Koop. E.

amaiab@emun.eus

Imanol Larrea Mendizabal

Soziolinguistika Klusterra

i.larrea@soziolinguistika.eus

Sarrera-data: 2018-01-15 / Onartze-data: 2018-02-09

Laburpena. Artikulu honetan Soziolinguistika Klusterra hainbat eragilerekin oraindik ere lantzen ari den ikerketa baten berri ematen da. Proiektu honen helburu nagusia hauxe da: herri eta eskualdeetan euskararen inguruko aktibazioa eragiteko gakoak identifikatzea eta aktibaziorako metodologia proposatzea. Herri aktibazioa lortu duten hainbat esperientzia aztertu ondoren, eta bi gunetan egiten ari garen ondorioz detektatutako gakoak aurkezten dira. Aktibaziorako bost gako nagusi hauek aurkezten dira: lehena, behar sozial bati erantzutea; bigarrena, talde eragile kohesionatua, trakzio-lana egiten duena; hirugarrena, oinarri teoriko-ideologiko landua eta sendoa, intuizioa edota bisioa; laugarrena, antolaketari begira egitura irekiak eta horizontalak sortzeko borondatea; eta bosgarrena, administrazioaren babesa.

• **Hitz gakoak:** hizkuntza aktibazioa, gizarte aktibazioa, biziberritzea.

Abstract. In this article, the Sociolinguistic Cluster is presenting a study that is still underway with several actors. The main objective of this project is to identify the keys to activating the Basque language in the different regions and regions and proposing a methodology for activation. After analyzing various experiences that have been activated by public activation, the keys detected as a result of the two sites are presented. These five core activation keys are presented: 1. responding to a social need 2. a cohesive operating group, which performs traction 3. a strong and thought-out theoretical and ideological base, intuition and/or vision 4. a willingness to create open and horizontal structures for the organization 5. sponsorship by government administration. • **Key words:** language activation, social activation, revitalization.

1. SARRERA

Artikulu honetan Soziolinguistika Klusterra oraindik ere lantzen ari den ikerketa baten berri ematen da. Proiektua Gipuzkoako Foru Aldundiko Hizkuntza Berdintasuneko Zuzendaritzaren ekimenez jarri zen abian 2016. urtean. Bertan partaide dira Soziolinguistika Klusterreko bazkide diren Donostiako Udala (Edurne Otamendi), Elhuyar (Helene Armentia), Emun (Amaia Balda) eta Euskaltzaleen Topagunea (Mikel Ozaita), Gipuzkoako Foru Aldundiarekin batera (Izaro Ugalde eta Joxean Amundarain), EHUko Parte Hartuz ikerketa taldeko Zesar Martínezen aholkularitzarekin eta Soziolinguistika Klusterraren (Imanol Larrea) ko-ordinazioarekin.

Garapen taldeko partaide horiez gain, proiektu honetan ezinbestekoa da tokian tokiko eragileen parte hartzea. Hala, lehen fasean parte hartu dute Otxandioko Herri-Ola, Lasarte-Oriako Ttakun, Donostiako Egian Euskaraz, Gernikako Astra eta Emakumeen Mundu Martxa ekimenetako hainbat kidek. Bigarren fasean, berriz, parte hartzen ari dira Arrasateko Geike, Tolosaldeko Galtzaundi eta Eibarko Akebai ekimenetako eragi-leak. Guztiei gure esker ona adierazi nahi diegu, proiektu hau eurei esker garatzen ari baita.

Azken hamarkadetan ahalegin ugari egin dira euskalgintzatik eta administrazio publikotik, bakoitza bere aldetik joanda edo elkarlanean, herrietan euskararen erabilera sustatzeko. Dena den, kasu askotan ez dira lortu nahi ziren emaitzak. Orain arte egindakoetatik ikasi eta aurrerantzean erabiliko diren lan egiteko modu berriak eraikitzea da ikerlan honen helburu nagusia, euskararen aldeko aktibazioa lortzeko tokian tokiko herritarren artean.

Artikulu honetan jasotzen da orain arte landutakoaren ondorioz proiektuan gizarte aktibaziorako detektatu diren gakoen inguruko informazioa.

2. IKERKETA GALDERAK ETA HELBURUAK

Proiektu honen helburu nagusia hau da: herri eta eskualdeetan euskararen inguruko aktibazioa eragiteko gakoak identifikatzea eta aktibaziorako metodologia proposatzea.

Bi ikerketa galdera nagusi hauek planteatzen dira azterlanean:

- **I. Zeintzuk dira herrietan euskararen erabilera sustatzeko aktibazio prozesuetako gakoak?**

Proiektu honen helburu nagusia hau da: herri eta eskualdeetan euskararen inguruko aktibazioa eragiteko gakoak identifikatzea eta aktibaziorako metodologia proposatzea.

Detektatu diren gakoak lantzeari buruzko ekarpena egingo da metodologia horren bidez; aktibaziorako bidea irudikatuko da eta urratsak, zereginak eta zaindu beharreko aspektuak jasoko dira.

Zeintzuk dira eta nolako ezaugarriak dituzte Gipuzkoan herriko erreallitate soziolinguistikoa eraldatu nahi duten erakunde publikoen, gizarte eragileen eta herritarren arteko lankidetzaren esperientzia egokiak?

• **II. Zer metodologia da egokiena Gipuzkoan erakunde publikoen, euskalgintzaren, bestelako gizarte eragileen eta herritarren arteko lankidetzaren modu eraginkorrean antolatzeko tokian tokiko erreallitate soziolinguistikoa eraldatu ahal izateko?**

Detektatu diren gakoak lantzeari buruzko ekarpena egingo da metodologia horren bidez; hau da, aktibaziorako jorratu beharreko bidea irudikatuko da eta bide horrek dituen urratsak, zereginak eta zaindu beharreko aspektuak jasoko dira.

3. METODOLOGIA

Ikerketak bi fase nagusi ditu. Lehen fasean, hainbat arlotan herritarrak aktibatzea lortu duten bost esperientzia aztertu dira aktibazioa eragiteko gako nagusiak zeintzuk izan diren identifikatzeko. Bigarren fasean, berriz, bi gune aukeratu dira gako horiek eguneroko lanean kontrastatzeko.

Lehen fasea: esperientzien azterketa

Bost esperientzia ikertu ditugu, batzuk euskararekin loturikoak eta beste batzuk genero berdintasuna, herrigintza eta kultur arlokoak. Esperientzia horietan aztertu dugu administrazio publikoak, euskalgintzak, eta beste eremuetako gizarte eragileek eta herritarrek herri mailan elkarrekin nola jardun duten. Hau da, beraien arteko koordinazioa, botere harremanak, eragiletza edo parte hartzea nola egituratzen duten ikertu dugu.

Horretarako, esperientzietako hainbat eragilerekin elkarrizketak egin dira eta gako izan diren alderdiak jaso ditugu.

Hasteko, **aztertu beharreko esperientziak hautatu** ditugu irizpide hauei jarraiki:

- Hartzaile kopuru handia edukitzea
- Elkarrekintzan garatua izatea (erakunde publiko eta eragile sozialak elkarrekin)
- Ahalduntzea edo autoeraketa eragitea
- Prozesu edo ekintza iraunkorra izatea
- Eragina sortu izatea balioetan edo portaeretan
- Gipuzkoan garatua izatea eta euskara lantzea
- Ibilbide luzekoa izatea

Irizpide horien arabera, bost egitasmo aukeratu dira. Aztertutako esperientziak izaeraz ezberdinak dira: bi dira euskarari loturikoak, *Egian euskaraz bizi nahi dugulako* eta *Ttakun* euskara elkarte. Gainerakoek feminismoarekin (*Emakumeen mundu martxa*), kulturarekin, okupazioarekin eta herri ekimenarekin (*Astra kultur fabrika soziala*) eta udalgintza eta herrigintzarekin (*Herri-ola*) dute lotura:

- Gernikako **Astra kulturarako fabrika soziala**: arlo publikoaren kudeaketan jendartearen parte-hartze zuzena bultzatzen duen espazio gisa definitzen dute euren burua. Berez ez da euskararekin lotutako proiektua, baina hizkuntzak izan du pisua eta erabilera ere izan du eragina.
- Lasarte-Oriako **Ttakun euskara elkarte**: gerora txoko askotara hedatu den euskara elkarte eredu aitzindaria da, 1986an sortua. Dinamismo handia izan du urte askotan eta ekimen indartsuen sorburu izan da.
- Otxandioko **Herri-ola herrigintza egitasmoa**: otxandioarren bizitza kalitatea hobetzea helburu hartuta, herritarren parte-hartzearen bitartez garatutako ideia eta proiektuak lantzen ditu Udalaren ekimenez. Hala, komunitatea trinkotu, herrigintza sustatu, garapen eredu berriak martxan jarri eta kultura politiko berria daude mugimenduaren ardatzean. Egitasmoaren barruan lantzen den arloetarikoa bat hizkuntzarena da eta euskara da, hain zuzen ere, komunikazioko ohiko hizkuntza.
- Donostiako **Egian Euskaraz bizi nahi dugulako** ekimena: oihartzun handia lortu zuen 2016ko hasieran gauzatu zen esperientzia aitzindari honek. Hauxe izan zen, beste esperientzia batzuekin batera, *Euskaraldia* antolatzeke erreferentzietako bat.
- **Emakumeen mundu martxa**: Kanadan sortutako nazioarteko ekimena da, emakumeen aurkako indarkeria eta pobrezia salatzeke. Euskal Herrian garrantzi berezia eman zaio emakume etorkinen egoerari eta aniztasunari. Aldarrikapena, ospakizuna eta elkartasuna konbinatzen ditu. Euskara izan da ekimen honetako hizkuntzatariko bat.

Ekimen hauei seigarren esperientzia bat gehitu zaie 2018an, hain zuzen ere, Eibarren garatzen ari den *Akebai* ekimena. Urtearen lehen erdian jasoko da *Akebairi* buruzko informazioa. Ekimen hau Eibarko euskararen plan estrategikoaren baitan kokatzen da eta eragile desberdinen elkarlana originaltasunez lantzen ari dira.

Esperientzia horiek guztiek gai ezberdinak lantzen dituzte eta badute beste ezaugarri bereizgarri bat ere. Batzuk prozesu iraunkorrak dira,

Lehen fasean, herritarrek aktibatzea lortu duten bost esperientzia aztertu dira aktibazioa eragiteko gako nagusiak zeintzuk izan diren identifikatzeko. Bigarren fasean, berriz, bi gune aukeratu dira gako horiek eguneroko lanean kontrastatzeko.

**Aztertutako
esperientziak
izaeraz
ezberdinak dira:
Egian euskaraz
bizi nahi
dugulako eta
Ttakun euskara
elkartea
euskararekin;
feminismoarekin
(Emakumeen
mundu martxa),
kulturarekin,
okupazioarekin
eta herri
ekimenarekin
(Astra kultur
fabrika soziala)
eta udalgintza
eta
herrigintzarekin
(Herri-ola) dute
lotura**

hau da, egitasmo, lantalde, egitura eta ekintza ugariz osaturik daude: *Astra*, *Ttakun* eta *Herri-ola*. Horien baitan sortzen diren ekintzek hasiera eta amaiera dute, baina proiektua bera ez da desegiten, jarraipena du. Aztertutako beste batzuk, berriz, prozesu puntualak dira, nahiz eta biek izan nolabaiteko oinarri sendo eta iraunkorra: *Emakumeen mundu martxa* eta *Egian euskaraz bizi nahi dugulako*. Epe jakin baterako sortu ziren, eta, ekintza amaitutakoan, egiturak guztiz desegiten ez badira ere, intentsitate txikiagoko harremanak edo ekintzak geratzen dira.

Esperientziei buruzko informazioa biltzeko elkarrizketa sakonak egin dira esperientzia bakoitzeko bizpahiru lagunekin. Elkarrizketetarako, sorreran eta gaur egun dabiltzan lagunak aukeratu dira, proiektua ondo ezagutzen dutenak edota proiektuari buruzko iritzi kritikoa dutenak. Guztira 11 elkarrizketa egin dira 2016ko maiatza eta iraila bitartean. Gainera, esperientziei buruzko dokumentazioa ere aztertu da.

Bigarren fasea: gakoaren lanketa

Proiektuaren bigarren fasea oraindik ere itxi gabe dago artikulua hau idazterakoan. Hain zuzen ere, 2017ko urte hasieran bi gune hautatu ziren aktibaziorako gakoak lantzeko, bereziki interesgarriak iruditu zitzaizkigulako zuten ibilbideagatik eta aurrera begira zituzten asmoengatik. Gune horiek Arrasateko euskalgintzaren mahaia eta Tolosako Galtzaundi euskara taldea dira.

Arrasateko euskalgintzaren mahaiak aspalditik dihardu lanean herriko euskalgintzako erakundeen elkarlanerako gune gisa, Udala ere tartean dela. Hainbat saio egin dira bertako eragileekin aktibaziorako gakoak lantzeko. Proiektua bukatu aurretik eragile guztiak biltzen dituen Geike ize-neko gunearen oinarriak landuko dira eta 2018an Arrasaten egingo den *Euskaraldirako* oinarriak lantzeko prozesuan ere bidelagun izango gara.

Tolosako Galtzaundi euskara elkartearekin ere hainbat saio egin dira aktibaziorako gakoak lantzeko elkarte honek Tolosaldeko eskualdera hedatzeko duen asmoan baliagarriak izango direlakoan. Proiektua amaitu aurretik Tolosaldeko Euskararen Mahaiaren sorrera prozesuan bidelagun izango gara.

Gune bakoitzean egindako saioez gain, beste saio batzuk egin dira Arrasateko, Tolosaldeko eta Eibarko euskalgintzako eragileekin batera guztiok elkar hobeto ezagutzeko eta elkarrekin lantzeko artikulua honetan aurkezten diren hainbat ideia.

4. HIZKUNTZA AKTIBAZIOAZ ETA BESTE

I Horrenbestez, ikerketa honen azterketa-gaia hizkuntza-aktibazioa nola sustatu eta nola erraztu. Hitzunak euskararen erabileran aktibatzekeo prozesua sustatzeko modua bilatzen da, edota, atxikimendu ideologikoaz haratago, hitzunen atxikimendu praktikoa lortzeko modua; hau da, zaharrak berri, **praktika bezala euskaraz aritzeak nagusitasun soziala izan dezan abiatzen dugun elkarlan prozesua burutzeko modua**. Horretaz ari gara hizkuntza-aktibazioaz ari garenean. Zaharrak berri esaten dugu, oso aspaldikoa baita euskara biziberritzeko lana euskalgintzaren alorrean, terminologia eta saiakera mota ezberdinekin izan bada ere. Hala ere, errealitate soziala etenik gabe aldatzen dela jakinik, momentu eta testuinguru bakoitzak bere saiakera propioak eskatzen ditu.

Herritarren aktibazioa eta eraldaketa sozialak sustatzeko interesgarriak iruditu zaizkigun esperientziak erreferentzia bezala hartuta, **ondorengo kontzeptu-mapa eta erreferentzia teorikoak ditugu bidelagun** ikerketa prozesu honetan: aktibazioa eta hizkuntza-aktibazioa, eraldaketa soziala, ezberdinen arteko elkarlan harremanak, elkarri entzutea eta ezberdintasunak onartzea, sormen prozesua, adostasunak eta lidergo partekatua, antolaketa prozesua, dinamika berria guk geuk gorpuztea, emozio positiboak, prozesu konplexua (inertziak, mesfidantzak, gorabeherak...), hitzunen ahalduntzea, prozesuak geu ere eraldatzea (gure erosotasuna, pertsona eta eragile bezala dugun identitatea...), jatorri, erritmo eta pertenezia ezberdinak nahastea eta hurbiltzea, eta, bukatzeko, ehun soziala konbinaketa berri batekin jostea eta saretzea.

Jarraian, kontzeptu horiek eta beraien arteko loturak aletuko ditugu. Has-teko eta behin, **aktibazio hitzak mugimenduarekin eta ekimen kolektiboa martxan jartzearekin du lotura**, alegia, gure kasuan hizkuntza-portaeran eragin nahi duen ekimen, mugimendu edo prozesu kolektiboarekin.

Horrelako prozesu baten abiapuntuan, **protagonismo soziala hartzeko prest dagoen talde heterogeneoa** irudikatzen dugu. Talde horrek bere **barne prozesua egiten du** elkarlana aktibatu ahal izateko, hau da, hizkuntza-errealitatearen irakurketa partekatua egiteko eta horren arabera ekintza-proposamen berritzaileak sortzeko. Ekimen publikorako antolatu eta ekintzak abiatu aurretik, taldeak egin beharreko barne prozesuan ipiniko dugu begirada, hainbat zailtasun eta erronka baitaude elkarlanerako prozesu horretan.

Hainbat kide eta eragile mota egon daitezke talde heterogeneo horietan edo inguru hurbilean: herritar euskaltzaleak eta euskara elkarteetako

Esperientziei buruzko informazioa biltzeko elkarriketa sakonak egin dira esperientzia bakoitzeko bizpahiru lagunekin. Guztira 11 elkarriketa esperientziei buruzko dokumentazioa ere aztertu da.

**Hiztunak
euskararen
erabileran
aktibatze
prozesua
sustatzeko
modua bilatzen
da, edota,
atxikimendu
ideologikoaz
harago, hiztunen
atxikimendu
praktikoa
lortzeko modua.**

kideak (liberatuak zein aktibistak), administrazioko euskara teknikariak, euskara zinegotziak eta bestelako arduradun politikoak, alderdi politikoetako euskara arduradunak, euskara planak garatzen dituzten erakundeetako kideak, bestelako aholkulari edo ikertzaileak, hezkuntza zentroetako kideak eta beste elkarte edo kolektiboetako kideak (aisialdi taldeak, kirol taldeak, gazte taldeak, emakume taldeak, kultur taldeak, enpresen arloko talde korporatiboak eta abar).

Kide eta eragile horietako bakoitzak bere abiapuntuko eremua, begirada ideologikoa, pertenezia-sentimendua, lan-erritmoa, lan egiteko modua eta besteekiko irudia, iritzia, aurreiritziak, etiketa, iraganeko esperientziak eta abarrekoak ditu. Horietako gehienak edo soilik bakar batzuk egonda ere, aktibazio prozesu bat eragin nahi dutenek erronka dute abiaburu ezberdin horietatik elkarrekin honako hauek eraikitzea: irakurketa partekatua eta helburuen inguruko adostasuna, inork patrimonializatuko ez duen protagonismo kolektiboa eta ingurua mugiarazteko moduko proposamenak.

Aztertutako esperientzien ikuspegitik, barne prozesu horretan ezinbestekoa izango da elkarri entzutea, elkar ezagutzea eta bestearen onarpena erraztuko duen **hartu-emanak izateko modu zaindua**. Hori funtsezkoa da elkarlanak behar duen konfiantza eta konplizitatea piztu ahal izateko. Ondorioz, zentralak bilakatzen dira elementu hauek, besteak beste: bilerak egiteko metodologia eta dinamizazio zaindua, mintzatzeko txanda orekatuak, hitz egiteko eta entzuteko modu irekia solasaldi formaletan zein informaletan, bestearen tokian jartzea eta bere baldintzapenak ulertzea, umorea eta irribarrea.

Aztertu ditugun esperientzietan antzeman dugunaren arabera, bilera, solasaldi eta harreman horiek inertiari edo inprobisazioari utzi barik, ondo prestatu eta zaindu behar dira. Horrenbestez, aktibatu nahi den dinamika sozial berriaren isla eta adibide izan behar du; hots, ilusioa, baikortasuna, irribarrea eta talka edo desadostasunen kudeaketa emankorra sortu nahi duen saiakera izan behar da. Gainera, dinamika berri batean gaudela barneratu behar da eta horren aldeko konpromiso pertsonala eta kolektiboa hartu. **Irekitasunez egin behar dira prozesu pertsonala eta talde-prozesua, ondo kohesionatutako oinarri sendoak adostu ahal izateko.**

Beraz, hizkuntza-praktikak aldatzeari begira egiteko modu berriak lortzeko, harreman ekosistema berritu beharko da. Indarra, alaitasuna eta giro erakargarria kutsatu beharko du ekosistema berri horrek, sustatu nahi ditugun praktika berrien babesle eta legitimatzailea den talde eta

ekimen kohesionatuak bultzatuta. Izan ere, **hizkuntza-praktika horiek gorpuzten dituzten hiztunen zilegitasun soziala indartzea da helburua, hiztunak ahalduntzea.**

Eragile ezberdinen arteko elkarlana, antolaketa eta ekintza ondo kohesionatutako eta saretutako talde motorrak burutzen duenean, giro sozial erakargarria sortuko da. Ekimenak bestelako balore eta praktiken inguruko atxikimendu efektiboak lortu nahi baditu, praktika horien aldeko giro bizia eta erakargarria piztu beharra dago.

Alabaina, ezberdinen arteko elkarlana zein inertiak gainditu eta bestelako hizkuntza-praktiken nagusitasuna lortzea ere **prozesu konplexuak dira**, alegia, **trabak, talkak eta erresistentziak dituzten prozesuak**. Mota askotako ezberdintasunek (ideologikoak, lan-dinamikak, erritmoak, etiketak, rolak...) sarritan mesfidantzak edota gatazkak sortzen dituzte eta, ondorioz, elkarlana zaildu. Izan ere, herri ekimenak eta mugimenduak bere kode, erritmo eta prozedura propioak ditu, eremu politiko-instituzionalak ere bai, eta merkatuaren logikan jarduten duten eragileek ere beste horrenbeste. Dena den, hainbat esperientzian herritarren mugimenduek eta administrazio publikoak lortu dute elkarlanean eta konplizitatez aritzea ere herritarren aktibazioa bultzatzeko.

Herritarren parte hartzeko esperientzien ikuspegitik, komunitateak egiteko eta eragiteko ahalmena garatzen du herritarren ekimenak gidaturiko behetik gorako prozesuak aktibatzen dituenen. Gainera, hori errazago lortzen da instituzio publikoek “egiten uzten” dutenean edota ekimenak behar dituen babes politikoa eta bitarteko materialak errazten dituztenean komunitatearen auto-eraketaren eta berrikuntza politiko eta sozialaren mesedetan. Horixe ikasi dugu Gernikako Astraren esperientziara hurbilduz, eta gako horren bueltan ari da birpentsatzen parte hartzea bai Euskal Herrian, baita beste testuinguruetan ere.¹

Herritarrek aktibatzea helburu izanik, beraz, funtsezkoa da herritarrek beraiek gidaturiko ekimen auto-eratuia izatea, eta erabilerara erakarri nahi ditugun hiztun mota edo hiztun identitate ezberdinengana hurbilduko den ekimena izatea (jatorri kulturalak, ideologikoak, klase sozialak eta adina kontuan hartuta, besteak beste). Hau da, hiztun ezberdin horien interesak, nahiak eta ezinak kontuan hartuz, euren zailtasun eta ahaleginen arabera **ekimena pentsatu behar da eta eurengana hurbildu. Prozesuko partaideok aniztasun eta konplexutasun horretan nahastu eta bustitzea ere beharrezkoa izango da, prozesu horrek gu eraldatzeraino** (alegia, gure erosotasunak eta ziurtasunak, pertenen-

**Protagonismo
soziala hartzeko
prest dagoen
talde
heterogeneoa
irudikatzen dugu.
Talde horrek bere
barne prozesua
egiten du
elkarlana
aktibatu ahal
izateko.**

**Barne
prozesuanezinbes
tekoa izango da
elkarri entzutea,
elkar ezagutzea
eta bestearen
onarpena
erraztuko duen
hartu-emanak
izateko modu
zaindua.**

**Irekitasunez egin
behar dira
prozesu
pertsonala eta
talde-prozesua,
ondo
kohesionatutako
oinarri sendoak
adostu ahal
izateko.**

tzia-etiketa, rolak...). Izan ere, nahasketa horretatik **lotura sozial berriak** jostea eta ehun sozialaren konbinaketa berriak **saretzea bilatzen dugu**.

Gainera, eraldaketa prozesuetan erronka da pertsonak, taldeak eta dinamikak berrasmatezea prozesuak harritzeko eta astintzeko efektua izan dezan, berrikuntzak eta aldaketak ez baitira etortzen identitate finko edo estankoen eskutik (Zibechi, 2007)². Ezberdinen artean nahasteko malgutasuna behar dugu, norbera izateari utzi gabe, hain zuzen ere, ezohikoak diren elementuak eta praktikak gure izateari gehitu behar zaizkio “gu” zabalagoak eraikitzeko.

Talde motorrean bilatzen duguna, baita ehun sozialaren eremuan sustatu nahi dugun nahasketa eta saretze horrek ez du zertan iraunkorra eta etenik gabekoa izan. **Batzuetan aktiboago egon daiteke eta beste batzuetan bareago, egonean**. Kontua da aktibatzen denean ikasteko aukera aberatsa eta emankorra sortzea, hondar edo zapora ona uztea. Hala izatean lortzen badugu, interesgarria izan liteke noizbait berriz aktibatzea sareko partaideren batek hala proposatzen duenean, bestelako aldarrikapen edo ekimenen inguruan bada ere.

Azken finean, eraldaketa soziala prozesu konplexu eta luzea da, indarrean dauden asimetriek eta aukera-ezberdintasunek gehienetan egiturazko sustrai historiko luzeak baitituzte, baita egunerokoan ezarri dituzten pribilegioek, erosotasunek eta inertziak ere. Horien guztien ondorioz, eraldaketa prozesuak erresistentziak, kontraesanak eta gorabeherak ditu eta olatuen itxura du (batzuetan bizkorragoak, beste batzuetan motelagoak, baina beti gogortutako harriak urratzen). Hala, atzera pausuak egon badaudela jakitun, baikortasun kritikoarekin batera pazientzia historikoa ere beharrezkoa da. Unean uneko irakurketak egiteaz gain, historiaren denbora luzeko prozesu ikuspegia eduki behar da.

Aipaturiko kontzeptu eta planteamenduak gertu daude *Kooperatibagintza eta eraldaketa soziala*³ topaketan eraldaketa sozialaren ezaugarri gisa plazaratu ziren elementuetatik:

- Auto-eraketa eta autogestioa du oinarri.
- Errealitatea aldatzea bilatzen du: justizia soziala hobetzeko, aukera berdintasuna bermatzeko, behar sozialak asetzeko, bizi kalitatea hobetzeko, hizkuntza eta kultura bizi-indartzeko eta abar.
- Kolektiboa da eta komunitatea du oinarri (komunitatea adiera zabalean: herri edo lurralde mailakoa, talde jakin batzuen...).)
- Eraldaketa komunitarioa ez da lineala, olatuen itxura du, fase ezberdinez osatuta dago.

— Ekintzek ekosistema ikuspegia izan behar dute oinarri, baloreetan sustraituta daude eta mugimendu izaera dute. Proiektu ikuspegi ez da baliagarri, mugimenduan dagoen prozesua baita eraldaketa: ikasketa kolektiboa sustatzen du eta balioetan oinarritutako ekintza kolektiboa da.

— Prozesu partekatuak dira, eta prozesua bera da eraldatzailea. Proiektua partekatua ez bada, nekez izango da eraldatzailea. Gizarte proiektio handiagoa lortzen da prozesua partekatua denean.

— Komunitate edo erakunde mailan garrantzitsua da pertsonen sumatzea gauzak aldatzeko “baimen soziala” dagoela, aldaketa eta berrikuntza onuragarri ikusten den ekosistemak sortzea. Ekosistema edo kultura hori ez dagoen tokietan zailagoa da eraldaketarako jarrrera egotea.

5. GAKOEN IDENTIFIKAZIOA ETA AZTERKETA

I

Aztertutako bost esperientzietako elkarrizketetan gehien nabarmendu diren alderdiak jaso ditugu atal honetan. Gure lantaldeak esperientzien gainean egindako azterketatik ateratako gakorik esanguratsuenak bildu ditugu.

Behar sozial bati erantzutea

Kritika, kezka edota ardura sortzen duen egoera batetik abiatu, helburua izaten da zerbait hobetzea, alegia, helburu positiboa dago kasu guztietan. Esperientzia guztiek bilatzen dute egungo hutsuneak betetzea edo egungo joerak iraultzea eta, horretarako, paradigma aldatu eta beharrian horri erantzungo dion dinamika berria sortzea.

Izan ere, herritarrak aktibatu egiten dira kezkarria den zerbait eta desiragarria egiten den zerbait lortzeko aukera antzematen dutenean, eta horretan ekarpena egiteko bidea ikusten dutenean. Hala, aktibatu egiten dira **hobetu daitekeen zerbait hobetzeko beharra sentitzen dutenean, beharrian sentitua** agertzen denean. Beharra mota askotakoa izan liteke, esate baterako ingurunean euskararen presentzia eta erabilera handitzeko beharra, galera hori gelditzeko beharra, pentsatzen eta egiten dugunaren arteko kontraesana gainditzeko beharra, korapilo bat askatzeko beharra, joera negatibo bat gelditzeko eta alternatiba sortzeko beharra, bizi nahi dugun bezala bizitzeko beharra edo euskaraz bizitzeko beharra.

Beharrian ezberdinak egon daitezke, eta baliteke horiek **ikusarazi eta estimulatu beharra izatea ere, askoren edo batzuen beharrian horren zilegitasunak denon onarpena izan dezan**. Erronka izaten da beharrian horien inguruan diskurtso propioa sortu eta portaerak aldatzeko hel-

Hiztun ezberdin horien interesak, nahiak eta ezinak kontuan hartuz, euren zailtasun eta ahaleginen arabera ekimena pentsatu behar da eta eurengana hurbildu. Prozesuko partaideok aniztasun eta konplexutasun horretan nahastu eta bustitzea ere beharrezkoa izango da, prozesu horrek gu eraldatzeraino.

**Aktibatu egiten
dira hobetu
daitekeen zerbait
hobetzeko
beharra sentitzen
dutenean**

dulekuak eskaintzea, hiltunek babesa eta ahalduntzea sentitu dezaten. Are gehiago, komenigarria da zilegi diren desio horiek beste askatasun edota eskubide aldarrikapenekin lotu eta zubi diskurtsiboak eta elkarlanekoak eraikitzea beste mugimendu eta ekimenekin.

Beharrian horien inguruan ikusgarritasuna lortze aldera, kaleko presentzia eta espazio publikoak konkistatzeak lehen ez bezalako tokia hartu du eta, egun ere, hartzen dihardu esperientzia gehienetan. Aztertutako kasuetan kaleetan egoteaz eta, besteak noiz etorriko zain egon barik, beste espazio eta kolektiboetara hurbiltzeaz hitz egiten da. Talde edo erakunde askok gaiak eta ekintzak kalera ateratzen dituzte fisikoki, hau da, ekintzak kalean gorpuzten dira eta gaiak sozializatu egiten dira, ikusgarri egiten dira.

Aipatu bezala, behar sozial batetik sortu dira aztertu ditugun esperientzia guztiak. **Egoera aldatzeko nahi horretan oinarri eta balio batzuk finkatu dituzte.** Esperientziok ondorengo balio hauen arabera eraiki dira:

1. Irribarrea, parte hartzea eta sormena (Egian euskaraz bizi nahi dut) .
2. Irekitasuna, kultur aniztasuna, parte hartzea eta ahalduntzea (Emakumeen mundu martxa)
3. Alderdikeriarik eza eta aniztasuna (adin aldetik eta politikoa) (Ttakun)
4. Iraunkortasuna, parte hartzea, elkartasuna, euskalduntasuna, auzolana eta herrigintza . (Herri-ola)
5. Auto-antolatua eta parte hartzea bultzatzen duena, sortzailea, euskalduna, feminista, kultur artekoa, iraunkorra, belaunaldien artekoa, antimilitarista, memoria historikoduna eta irabazi asmorik gabekoa. (Astra)

— *Talde eragile kohesionatua, trakzio-lana egiten duena.* Dinamika berri bat abiatzeko gogoia, freskotasuna eta jarrera irekia duten soslai ezberdinetako pertsonak dira partaide talde eragilean. Lehenagotik eskarmentua dutenak (“betikoak”) eta ez dutenak (“berriak”) nahasten dira, betiko dinamiketatik ateratzeko, baina eskarmentutik ikasteko jarrerarekin.

Taldean egin beharreko barne prozesua zaintzeko jarrera duten pertsonak eta horri begira formazioan parte hartzeko eta eskuzabaltasunez jokatzeko prestasuna dutenak nahastea komeni da, nagusi izan dadin desadostasunak, hanka sartzeak eta talkak apaltasunez eta zintzotasunez onartzeko eta soluzioa adostasunez bilatzeko jarrera. Hala nola, beste

sentsibilitate, aldarrikapen eta errealtateetara hurbiltzeko irekitasuna dutenak ere komeni dira, horrek ekar dezakeen kontraesan eta kuestionamenduak onartuz (adibidez, euskal gizartean baztertuen daudenek edo pobrezian bizi direnek, akonpainamendurik gabeko adin txikiko etorkinek kasu, nekezago dute euskararen aktibazioaren bueltan aritzea bestelako premiak eta beharrianak direla eta).

Elkarrizketatuek, talde motorrak eta lider gisa jardun dutenen ezaugarriez aritzean, ondorengo ezaugarriak nabarmendu dituzte:

- konbentzimendua
- ausardia
- indarra
- aurre hartzeko gaitasuna
- ilusioa eta entusiasmoa
- lan efizientea
- sormena
- harreman berriak eraikitzeko prestasuna
- umorea
- kalitate humano eta profesional handia

Aktibazio prozesuen gako edo giltzarri honen barruan **aniztasuna eta ezberdintasunak modu irekian kudeatzeko ahalegin kontziente** egin behar da. Hau da, talde eragilean eta prozesuan aktibatuko direnen artean ere bilatzen diren aniztasunak eta ezberdintasunak (adina, generoa, jatorria, ideologia, klase soziala, ezagutza-maila...) erronka izango direla jakitun, hori pertsonalki eta kolektiboki lantzeko prestasuna behar da.

Izan ere, botere-desorekak ez datoz soilik pertsonaren izaera partikularretik, kokapen sozial eta profesionalak ere eragina baitauka. Sarritan, nolabaiteko lidergoa hartzen dutenak talde hegemonikoetakoak dira (helduak, euskaltzale rola aspalditik dutenak, gizonak, euskalgintzako eremu sozialean edo instituzionalean profesionalki ari direnak...). Gainera, arlo publikoan protagonismoa hartzeko joera izan ohi dute eta batzuetan soslai horretan ez daudenak goitik behera begiratzeko edo gutxiesteko joera ere bai. Horrek zaildu egiten du guztiei berdinentzutea, tokia egitea eta protagonismoa zein ardurak banatzea.

Zentzu horretan, talde kohesioa eta prozesuarekiko atxikimendua lantzeari begira, beharrezkoa litzateke aldiro-aldiro ebaluazioak egitea, prozesuarekiko zelan sentitzen garen partekatzea (indarra, gogoia, emozioa...), hobetzekoak identifikatzea, kritika eraikitzaileak egitea eta talkek edo gatazkak kudeatzeko tarteari hartzea.

Taldean egin beharrekoko barne prozesua zaintzeko jarrera duten pertsonak eta horri begira formazioan parte hartzeko eta eskuzabaltasunez jokatzeko prestasuna dutenak nahastea komeni da

**Aktibazio
prozesuen gako
edo giltzarri
honen barruan
aniztasuna eta
ezberdintasunak
modu irekian
kudeatzeko
ahalegin
kontzientea egin
behar da.**

Oinarri teriko-ideologiko landua eta sendoa, intuizioa edota bisioa

Esperientzia guztiak izan dituzte aurrekari batzuk edo testuinguru jakin bat taldea aktibatzearen eta prozesuari ekitearen oinarrian. Aurrekariaren arabera intuizio edo bisio horrek eragin du taldea elkartzea eta zerbait antolatua egiten hastea, batzuetan ibilbide oso zehatza definitu gabe, ideia eta inpulso berriak onartzeko jarrerarekin.

Aztertutako esperientzien sorreran oso garrantzitsua izan da teoria edota ikuspegi ideologikoa lantzea, batzuetan hizkuntzaz kanpoko beste teoriak bereganatuz (antolaketa kolektiboaren dinamizazioa, parte hartze prozesuak, harremanak eta alderdi psikosozialak, komunitatearen artikulazioa eta trinkotzea, emozionaltasuna eta gorputz zapalkuntza harremanetan...).

Funtsezkoa da, bestalde, oinarri teoriko-ideologiko horiek denon eskura egotea (ez gutxi batzuen eskura) eta, praktikarekin lotuz, denok barneratzeko moduan jartzea, baita teoria praktikarekin hornitu eta beste esperientzia arrakastatsuen berri izatea ere, horietatik ikasteko.

- *Ttakunen* kasuan arlo soziolinguistikoak eta Txepetxen teoriak oinarritzko gertatu ziren partaideek lehentasunak zein ziren argitzeko.
- *Astraren* kasuan demokrazia zuzena eta parte hartzeari buruzko teoriak eta praktikak ezinbesteko bihurtu ziren legitimitatea lortzeko herriaren eta botere instituzionalen aurrean. EHUko *Parte Hartuzeko* eta *Joxemi Zumalabe Fundazioko* kideen laguntza izan zuten horretan.
- *Egiako euskaraz bizi nahi dugulako* ekimenean hizkuntza portaretan eragiteko alderdi psikosozialean oinarritutako TELPa jaso zuten (Ferran Suay eta Gemma Sanginés). Hori ardatz hartuta, aholkuen liburuxka egin zuten.
- *Herri-olan* hainbat aditurekin solasaldiak egin zituzten gai batzuen inguruan gogoeta egiteko (euskalduntasuna, berdintasuna, demokrazia parte hartzailea, krisi energetikoa, eta abar).
- *Emakumeen mundu martxan* teoria feministak eta norberaren esperientzia eta ezagutza trukatzeko egiturak jarri zituzten.

Oinarri teorikoa funtsezko izan bada ere, kasu guztietan **ibilbidea bera izan da hezitzailea arlo teorikoan zein praktikoan**. Parte hartzaileek ekintzak garatu bitartean harremanak sortu dituzte eta esperientzia trukearen bidez ezagutzak osatzen joan dira. **Pertsonen, ideien, ezagutzen eta ekintzen mugimendua sortu da**, eta hori bera

hezitzailea izan da, emaitzak eurak baino gehiago. Prozesua bera da emaitzetako bat, alegia.

Norberaren zirkulutik haratago irekitzea, begirada urrunago zabaltzea eta bestelako praktikak eta etiketak dituztenekin bidea egitea eskatzen du halako prozesu batek. Hori bizitzeak aukera ematen du norberaren deserosotasunak, erresistentziak, mugak eta kontraesanak ikusteko eta lantzeko. Hazkunde pertsonalaren (eta kolektiboaren) aldetik aberasteko, osatzeko eta ahalduntzeko aukera zabaltzen du; betiere, ekintza eta ekintzaren gaineko hausnarketa orekatuz eta, norbera izateari utzi gabe, gure identitatea modu poliedrikoago batez antzemanaz aktibazioa beste espazio eta sektoreekin partekatu ahal izateko.

Antolaketari begira egitura irekiak eta horizontalak sortzeko borondatea

Norbanako eta eragile ezberdinen parte hartzea sustatu behar da eta, horretarako, erabakiguneak ireki eta prozesuan ari diren edo prozesura gehitzen diren kide guztiek parte hartzeko aukera zabaldu behar da, aniztasunean eta osagarritasunean oinarrituz.

Hierarkiarik gabeko funtzionamendu horizontala eraikitzeari begira, funtsezkoa bilakatzen da bileren metodologia alde aurretik prestatua eta ondo dinamizaturik egotea, guztiok ekarpenak egiteko aukera berdina izan dezagun eta, horrela, guztiok ekimena geure egiteko joera nagusitu dadin. Hori lor daiteke zereginak, funtzioak eta ardurak banatuz ere, ardura partekatua eraikitzen joateko eta adostutako konpromisoak betetzen direla errazteko.

Era berean, egitura ireki horren baitan konpromiso eta dedikazio maila ezberdinak egon daitezke, parte hartze zirkulu ezberdinak. Zenbait esperientzian gakitzen jotzen da diferentzia horiek negatiboki ez ikustea (presiorik eta kulpabilizaziorik ez sortzeko), ekarpen txikien garrantziaz jabetu eta horiek ere eskertu, ospatu eta indartzera animatzeko. Zeregin eta arduren ikuspegitik, garrantzizkoa da denbora edo epe jakin baterako bakoitza zein parte hartze espaziotan eta arduratan kokatzen den agertzea eta gainerakoen aurrean konpromiso hori hartzea, betiere libreki erabakita, baina kontuan hartuta norberak, taldeak eta prozesuak dituen beharrak.

Antolaketa ireki eta horizontal horretan, adostutako helburu eta gidalerroen baitan, erabakigune ezberdinak egon daitezke, jende gehiagok eduki dezan prozesuan eragiteko aukera (eta boterea). Horrek ekimenarekiko identifikazio eta konpromiso emozional handiagoa dakar.

Oinarri teoriko-ideologiko landua eta sendoa, intuizioa edota bisioa.

**Aztertutako
esperientzien
sorreran oso
garrantzitsua
izan da teoria
edota ikuspegi
ideologikoa
lantzea.**

— *Astran* kultur eta gizarte eragileetako hainbat ordezkari ere badaude. Herritar guztiak dute erabakigune guztietan parte hartzeko aukera.

— *Egian* euskaraz bizi nahi dugulako egitasmoan ahalegin handia egin zen inguruko elkarteak egitaspora batzen. Norbanakoak ere inplikatu dituzte.

— *Emakumeen mundu martxan* norbanakoak eta talde eta elkarte feministak daude. Ez da erakunde ofizialen plataforma.

— *Herri-olan* sektore ekonomikoko agenteak sartzeko asmoa zegoen baina ez da lortu. Bestalde, *Herri-ola* batzordean arduradun politikoak ere badaude. Herritar guztiak dute erabakigune guztietan parte hartzeko aukera.

— *Ttakumen* herriko elkarteekin harreman handia dute baina ez daude egituraren barruan. Bazkideek dute batzar orokorrean erabakitze ahalmena.

Beheraldiak edo krisi garaiak egon direnean ondorengo alderdiak izan dira lagungarri prozesuari eusteko:

— *Astran* pertsona batzuen pertseberantziari esker proiektuari eutsi zaio momentu kritikoetan.

— Ekintzak martxan jarrita jendea erakartzea errazagoa gertatzen da. Are eta gehiago ekintza horrek eguneroko jardunarekin zerikusia baldin badu: *Egian*, erosketak egitean euskaraz bizitzeko egindako ahalegina esaterako. Ekintza horiek, gainera, norberaren interesekin eta zaletasunekin zerikusia baldin badute, partaidearentzat zentzuzkoa bihurtzen da ekintza horretan parte hartzea (*Herri-ola*).

— Baliabiderik ez duten pertsoneri (etorri berriei esaterako) parte hartzeko baliabideak emateak erraztu egiten du partaide-tza: garraiorako dietak (*Emakumeen mundu martxan*).

— Parte hartzea erabakitzailea izan behar da, ez dekoratiboa. (*Astra*).

— Parte hartze maila ezberdinak onartu eta sustatu behar dira, karga negatiboa eman gabe. *Astran* konpromiso maila ezberdinak daude eta guztiak errespetatzen dira. Konpromiso maila guztien beharra aldarrikatzen da; horien arteko oreka da helburu. Konpromiso mailak ez dio inori ahotsik edo erabaki ahalmenik kentzen, erabakiguneak irekiak baitira.

— Bestalde, herritarren babesa lortzeak proiektuari legitimitatea ematen dio. Proiektuek sinesgarritasuna eta erreferentzialtasuna lortu behar dute herritarren artean. Ardura eta inplikazio

gehiago duten pertsonentzako garrantzitsua da herritarrek ekin-
tzetan parte hartzen dutela ikustea.

— Gazteak erakarri nahi dira, euren parte hartzea lortu nahi
da. Halere, kudeaketa burokratikoa egiten zaie gazteei eta egi-
tura horietan parte hartzea nekeza egiten da. Kudeaketa egin-
beharrei jare egitea eta espazioa eskaintzea izan liteke irtenbide
bat (*Astra*).

— Esperientziak partekatzean ekimena bere egitea lortu da
(*Egian euskaraz bizi nahi dugulako*).

— Bazkideen partaidetza lortzeko barne komunikazioa ondo
elikatu behar da (*Ttakun*).

Herritarren arteko artikulazio komunitarioa protagonista izateak funtsezko
ezaugarria da aktibazio eta eraldaketa prozesuetan. Auzolanerako eta
parte hartzeko kultura ahulduta badago, tokian tokiko herri identitate-
ekin eta memoria historikoarekin loturiko lanketa izango dugu atariko
lana, aktibaziorako ezinbestekoak diren baldintza sozialak gerta daitezen.

Gainera, elementu garrantzitsua da auzolanaren eta herri ekimenaren
aitortza eta zilegitasuna baieztatzea. Izan ere, herritarren parte hartzeak
instituzioen politikak auzitan ipintzeko izan dezakeen funtzio demo-
kratikoa ere aitortu beharra dago eraldaketa sozialaz ari garenean. Are
gehiago, disidentzia, aldarrikapena, desobedientzia eta, instituzioen
zain egon barik, ekitea eta aurreratzea funtsezkoak izan dira euskara-
rentzako alternatiben eraikuntzan historikoki (hezkuntzaren arloan, ko-
munikabideetan, kultur jardueretan...).

Administrazioaren babesa, egiten uzten duelako edota babes politikoa eta laguntza ekonomikoa eskaintzen duelako

Erakunde publikoak bultzatzaile izan dira aztertu ditugun herritarren ak-
tibazio esperientzietan, eredu edo harreman mota ezberdinekin eta ba-
tuetan itzalean egonda ere bai.

Eremu bakoitzaren autonomia errespetatuz (ez da nahitaezkoa den-
dena elkarrekin egitea), eta herri mugimendu eta instituzioen artean
kritikak eta aldarrikapenak sortzen duen tentsioa eta gatazka demo-
kratikoki onartuz, administrazioak eragile sozialen ekimenari trabarik
ez jartzea eta babesa eskaintzea funtsezkoa izan liteke herri aktibazioari
begira. Elkarrekin jarduteko aukerak bilatzea ere komeni da hizkuntza-
ren inguruko aktibazio prozesuetan.

***Ibilbidea bera
izan da
hezitzailea arlo
teorikoan zein
praktikoan. Parte
hartzaileek
ekintzak garatu
bitartean
harremanak
sortu dituzte eta
esperientzia
trukearen bidez
ezagutzak
osatzen joan
dira.***

**Herritarren
arteko
artikulazio
komunitarioa
protagonista
izateak funtsezko
ezaugarria da
aktibazio eta
eraldaketa
prozesuetan.**

Euskararen aldeko hizkuntza-aktibazioaren inguruan desadostasunak sortu daitezkeela onartuz ere, herri askotan beharrezkoa eta egingarria da oinarrizko orube komuna eta etorkizuneko agertoki desiragarria zein den adostasunez formulatzea. Etorkizunaren eraikuntza horretan ekimen eta egitasmo batzuk partekatzeko modukoak dira: alderdien arteko lehia politikotik blindatu daitezkeen egitasmoak, aurkaria desgastatzeko edo etekin elektorala lortzeko erabiltzen ez diren hizkuntza-egitasmoak eta guztion babes politiko-instituzional osoa dutenak.

Amaitzeko, azpimarratu nahi dugu etorkizunera begira oso kontuan izatekoak direla legeek sor ditzaketen eta dagoeneko sortzen dituzten ondorioak auzolana eta herrigintza bultzatu nahi direnean. Hauek dira elkarrizketetan jaso ahal izan ditugun kezak:

— Legeriak herri ekimena oztopatzen du batzuetan. Izan ere, boluntarioen lana aurrera eramateko arazo legalak daude, esaterako, aseguruiek trabak jartzen baitituzte boluntarioen lana babesteko (*Astra*).

— Europatik datozen diru-laguntzak banatzeko irizpideak kalte egin diezaioke ehun asoziatiboari, hitzarmenak egiteko aukerak mugatu eta lehiaketen betekizuna ezartzen baitu (*Ttakun*).

Alderdi hauek oztopo izan litezke hizkuntza aktibazioan. Legeak aktibazioa ito ez dezan, beharrezkoa dirudi hausnarketa egin eta konponbiderako formulak aztertzea.

6. HEMENDIK AURRERAKOAK

I Esan bezala, proiektu hau oraindik ere abian dago. Arrasate eta Tolosaldeko esku-hartzeak bukatuko dira 2018an eta Eibarko informazioa ere jasoko da. Horko ondorioekin herrietan eta eskualdeetan herritarrak euskararen alde aktibatzeke jorratu beharreko bideari buruzko gomen-dioak argitaratu eta hedatuko dira.

Gainera, Soziolinguistika Klusterraren beste proiektu batean Euskaraldiari buruzko ikerketa egingo da eta bertan aztertuko den gaietariko bat antolatzaileen bizipenei eta ekarpeni buruzkoa izango da. Zalantza barik, Tokian tokiko aktibazioari buruzko ikerketaren eta *Euskaraldiari* buruzko ikerketa proiektu horren arteko loturak nabarmenak dira eta ahalegin berezia egingo da biak lotzeko. ●

OHARRAK

1. <http://www.garabide.eus/blogak/allartean/2017/04/05/parte-hartzea-birpentsatu/>
2. “El doble movimiento, la rotación sobre el propio eje y el traslado sobre el plano, son los dos modos complementarios de entender el cambio social: desplazamiento y retorno. En efecto, no alcanza con moverse, desplazarse del lugar material y simbólico heredado; hace falta, además, un movimiento como la danza, circular, capaz de horadar la epidermis de una identidad que no se deja atrapar porque cada giro la reconfigura” Zibechi, Raúl. (2007) *Autonomías y emancipaciones*. Programa Democracia y Transformación Global. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad Nacional Mayor de San Marcos. Lima, Peru. (16. or.)
3. <http://www.mondragon.edu/eu/huhezi/aktualitatea/albisteak/kooperatibagintza-4-topaketa-2016>

BIBLIOGRAFIA

- Dañobeitia Ceballos, Olatz eta Zesar Martínez García, Joxemi Zumalabe Fundazioa. (2014-2015) *Ikusmiran egoeraren azterketa. VII eranskina (2)*. Euskaltzaleen Topagunea. Topaldia 2016 “Euskaltzaleen aktibazioa XXI. mendean; autoeraketa, ahalduntzea eta performatibitatea”.
- Zibechi, Raúl. (2007) *Autonomías y emancipaciones. Programa Democracia y Transformación Global*. Facultad de Ciencias Sociales, Universidad Nacional Mayor de San Marcos. Lima, Peru.